

ФАЙНС МОРИСЪН

/1595—1597/

Файнс Морисън е роден през 1566 г. в семейството на Томас Морисън, държавен чиновник и дългогодишен член на парламента. Твърде малко е известно за ранните му години и образование, но през 1584 г. той вече е получил бакалавърска степен от Питърхаус в Кеймбридж. Той получава стипендия от своя колеж и започва да изучава гражданско право. Файнс Морисън обаче мечтае да пътува и „за украшение на професията, както и от вътрешно желание да добие опит от пътешествия из чужди краища“ той се възползва от възможността, предоставена му от колежа, и наред със занятията си се подготвя за първата своя голяма експедиция.

През 1591 г. той получава в Оксфорд магистърска степен и на 1 май същата година се качва на кораб за Германия. Следващите четири години обикаля Германия, Нидерландия, Швейцария, Италия, Дания, Полша и Австрия. През 1593 г. за известно време се записва студент в Лайденския университет. На 13 май 1595 г. е отново в Лондон и вече мечтае за следващото пътуване:

„От най-нежна младост изпитвах голямо желание да видя чужди страни. И след като веднъж тръгнах по този път, не можех да видя човек, който да е видял повече градове, царства и провинции, както и повече дворове на принцове, крале и императори от мен, без чувство на съперничество и нещо като благородна завист. Ето защо, след като бях обиколил по-голямата част на Европа...мълчаливо въздишах, че Кралство Испания е закрито за моя поглед поради продължителната война между Англия и Испания... И макар че току-що се бях завърнал у дома, изпитвах нетърпимо желание да видя Йерусалим, извор на религиите, и Константинопол, в миналото седалище на християнските императори, а сега — на турско-османските.“

При завръщането си установява, че брат му Хенри замисля подобно пътуване, и веднага се присъединява към него. Пътешествието започва от Лондон на 29 ноември 1595 г. Пресичайки Германия, братята стигат до Венеция. Оттам се качват на кораб до Хайфа, стигат до Йерусалим, където остават десет дни, след това заминават за Триполи и оттам по суша пътуват до Алепо и след това към Антиохия. Близко до Антиохия двамата братя се разболяват тежко от дизентерия и по-малкият, Хенри, умира на 4 юли 1596 г. на 27-годишна възраст. Файнс продължава пътя си към Константинопол, където гостоприемно е посрещнат от тогавашния английски посланик Едуард Бартън. Поемайки обратно пътя към Венеция и оттам през Германия, Файнс Морисън се озовава в Лондон на 10 юли 1597 г.

Следващата година той посещава Шотландия и след това за една година се установява при сестрите си в Линкъншър, където се опитва да сложи в ред пътните си бележки. През 1600 г. напуска мястото си в колежа и заминава за Дъблин, където брат му Ричард участва активно в управлението на Ирландия. Файнс става частен секретар на Чарлз Блаунт, лорд Маунтджой, тогава управител на Ирландия. Той е в Ирландия по време на въстанието на Тирон и остава на тази служба до смъртта на графа през 1606 г.

Следващите три години Файнс Морисън се опитва да състави история на 12-те страни, които е посетил, но ръкописът става толкова огромен, че той го унищожавя и решава вместо първоначалния си замисъл просто да опише пътуванията си. Морисън вижда труда си в пет части и го пише на латински. През 1617 г. първите три са готови, преведени на английски и отпечатани. Латинският вариант никога не вижда бял свят.

Първата част на книгата обхваща пътуванията му в Европа, Шотландия и Ирландия. Втората разказва историята на Тироновото въстание. Третата представлява съвети към пътешествениците и описание на различните страни. Четвъртата част остава непубликувана, но в изданието от 1617 г. Морисън дава накратко нейното съдържание. Ръкописът на тази част се съхранява в библиотеката на колежа Корпус Кристи в Оксфорд и фрагменти от нея са публикувани у С h. Н и g h e s. *Shakespeare's Europe* (1903).

През 1907 г. се появява в Глазгоу четиритомно издание на „Пътните бележки“, което представлява всъщност препечатка на предишното. Тук са подбрани тези части, които отразяват впечатленията на Морисън от начина на пътуване и живота в Османската империя. Географското описание на Османската империя е една добра илюстрация за състоянието на хуманистическата западноевропейска картография, която се придържа строго към античната областна номенклатура. Преводът е направен по *An Itinerary. Containing His Ten Yeeres Travell through the Twelve Dominions of Germany, Bohmerland, Sweitzerland, Netherland, Denmarke, Poland, Italy, Turky, France, England, Scotland & Ireland. Written by Fynes Moryson. Glasgow, 1907. Vol. 3, 474—476, 493—495; Vol. 4, 104—108.*

ЦДИА: КФМ, 04, Инв. № 409/50

**ПЪТНИ БЕЛЕЖКИ, КОИТО СЪДЪРЖАТ
ДЕСЕТГОДИШНИТЕ ПЪТЕШЕСТВИЯ ПРЕЗ ВЛАДЕНИЯТА
НА ГЕРМАНИЯ, БОХЕМИЯ, ШВЕЙЦАРИЯ,
НИДЕРЛАНДИЯ, ДАНИЯ, ПОЛША, ИТАЛИЯ, ТУРЦИЯ,
ФРАНЦИЯ, АНГЛИЯ, ШОТЛАНДИЯ И ИРЛАНДИЯ**

В турската империя не пътуват като нас — понякога сами, понякога по двама, трима или повече другари, по желание; но тъй като там крадците се движат на групи да грабят, търговците за

Сигурност се съюзяват, докато съберат към двеста-триста камили, натоварени със стоки, както и достатъчно хора да ги обслужват. Тази компания обикновено се нарича керван, към който се присъединяват пътници за по-голяма сигурност. За да избегне слънчевата жега, тази компания започва пътуването си вечер и го продължава два часа след изгрев слънце, а целия ден си почива в палатки. Всеки сам си носи храна или си я набавя по пътя. Този, който води стоките на търговците, се нарича *Malem*, а този, който се грижи за животните и ги товари — *Mussago*¹. Тези мъже дават на пътниците под наем на умерени цени камили, коне и мулета за цялото пътуване и обслужват пътниците, като хранят животните, товарят ги, а също купуват и приготвят храна за хората. Ние с брат ми Хенри по време на пътуването ни от Триполи в Сирия до Алепо платихме девет пиастри², за да яздим върху две магарета и за храната им и за някои мита (вулгарно *Safars*) за двадесетина *Meidines*³, които трябваше да се платят по пътя. А по време на пътуването ни от Алепо до Константинопол платихме на нашия *Mussago*, който се грижеше за храната на животните, седемдесет и една пиастри за кон и муле, върху които яздехме, и за една камила, която да носи провизиите ни от сухари, вино, дамаскински сливи и други необходими неща. Ние разполагахме палатките си близо до села и градове, от които купувахме яйца, кокошки и ориз, колкото имахме нужда, а понякога имахме възможност да възстановим това, което бяхме изразходвали, от провизиите, които носехме със себе си. Камилата ни можеше да носи и пътник, и доста голямо количество от необходимите му провизии, но походката ѝ е много твърда, а тъй като задните части на камилата са по-високи от предните, тялото на ездача [силно] се раздрусва. Конете се движат или с нормална крачка, или в галоп, но не ги учат нито на раван, нито на тръс. Като се има предвид обаче, че при тези пътувания темпото е бавно и следва камилите, конете им са удобни за езда. Мулетата по природа имат лека и бавна походка и са извънредно удобни, особено за болни хора. Освен на тези кервани пътникът може да попадне и на други удобства, когато предприема пътуването си, а именно когато пашите или турските управители биват призовани от правителството си и се завръщат със семействата си в Константинопол. А тъй като тези служители често се сменят в Турция, това удобство при пътуването е също често [срещано]. Единственото [условие] е пътникът да бъде препоръчан за покровителство на пашата или управителя, нещо, което той с готовност приема с някой малък подарък и се кълне в главата си, като я докосва (такъв е техният обичай да се закълнат), че ще го доведе здрав и читав до края на пътуването. А ако към тази предпазна мярка пътникът разполага и с еничарин, който да го пази и води, той няма от какво да се бои, тъй като той получава еничарина от посланика, консула или от някой християнски тър-

говец, които при завръщането на еничарина ще му поискат сметка за сигурността на пътника.

Съществува и трети удобен начин за пътуване, в компанията на конна част (наричана обикновено Cassenda)⁴, която често преминава турската хазна до Константинопол. И водачът на тази част срещу малък подарък не само ще пази пътника, но този начин е и най-удобният за пътуване, защото те яздят в добро темпо, без да са възпрепятствувани от натоварени камили, и достигат бързо целта на пътуването си.

В Турция, на гръцките острови, в Азия и Африка къщите обикновено са построени от неодялани камъни и кремък, само на един етаж и често пъти с арки към улицата; прозорците им никога не са остъклени или закрити, а са отворени, а покривите на къщите са измазани и заобиколени със стена, назъбена отгоре около един ярд. И тук, на открито, те се хранят, разхождат се през деня, спят през нощта, така че човек може да види всичките си съседи легнали около него. Рядко ги безпокоят дъждове — един или два пъти през годината, през септември. Специално в Йерусалим ключовете за техните брави се правят от дърво, не от желязо. В Константинопол и околните провинции къщите обикновено се правят от неодялан камък и кремък или от дърво, измазано с глина, или от пръст, оформена като тухла, но неизпечена. Те са построени на два етажа с почти плосък покрив, без прозорци и покрит с керемиди, много подобно на разпространеното строителство в Италия. Като цяло къщите имат големи прозорци, които не се затварят със стъкло или нещо друго, а се държат отворени и само през нощта се затварят с дървени капаци подобно на Италия. Улиците на Константинопол са тесни и от двете страни са повдигнати за минувачите — мъже и жени, но и там са тесни. По средата улиците са толкова широки, че може да мине едно магаре или друго натоварено животно, защото те не използват карети или каруци. Дворецът на султаните или императорите (наричан от народа сарай, а от италианците Seraglio) се състои от три квадратни двора, застроени наоколо с варовик и мрамор, със сводове към двора подобно на манастир, настлани с широки камъни, а около двореца има обширна градина, заобиколена с каменна стена. Някои от дворците на везирите и пашите в този град са построени от полиран варовик, на два етажа, като покривът е почти плосък по подобие на италианските палати. Заслужава да се отбележи, че всяка джамия (или турска църква) се издига нагоре с различни куполи и тъй като те са покрити с пиринч или мед, представляват красива гледка, особено когато грее слънцето и особено защото са разположени върху хълмове. Турските паши се присмиват на ония, които разказват колко красиви и достолепни са християнските дворци отвън, като че ли те уважават само вътрешното величие. Но и християните обичат тази вътрешна красота, някои повече, някои по-малко. А това, че

турците пренебрегват външната красота, не се дължи всъщност на стремежа към вътрешна. След като цялата им религия е външна и я оставят на показ, те без съмнение щяха да тачат външността и в това отношение], ако не живееха под такова тиранично управление, което държи цялата империя в опустошение. Така те не поддържат пленените от християните домове в обичайното им великолепие, а още по-малко сами издигат величествени здания. Те не се решават да имат никаква скъпа покъщнина или поне не най-малко, защото богатството им може да ги направи жертва на техните управници и на войниците. За тях няма нищо по-сигурно от жалкото показване на сиромашията. Това е причина много от тях да крият и заравят богатствата си в земята, защото свободното им ползуване би било опасно за тях и както казва поетът:

Quo mihi divitiae? Si non conceditur uti⁵.

Но турците и особено християнските им поданици, които са родени и от деца растат под игото на непрекъснато робство, без никога да са опитали сладостта на свободата, с лекота понасят този товар, който ние смятаме за нетърпим.

Географската дължина на Турция обхваща петдесет и пет градуса и половина, от меридиана на четиридесет и четири градуса и половина до този на сто градуса, а по широчина се разполага на четиридесет градуса от паралела на десет градуса до този на петдесет градуса. Провинциите на тази империя в Европа са следните: Илирия, Албания, Епир, Гърция, Македония, Тесалия, Тракия, Мизия, Дакия (или Трансилвания), Унгария, както и нейните острови, които са в Европа.

1. Илирия е част от Славония и е под властта отчасти на турците, отчасти на австрийската династия. Главните градове са Зара (който заедно с прилежащата му територия турците отнеха от венецианците, а останалата част от провинцията е все още подчинена на австрийската династия) и Скордона⁶, разположена на морето, както и предишният град и цялата провинция. Към тази провинция принадлежи и Хърватско, престононародно наричана Кранатен, а в древността — Либурния.

2. Албания има следните известни градове: Дирахиум⁷ (престононародно Дорацо, а в древността Епидаврос) и Валона⁸.

3. Епир има следните градове: Химера⁹, Мейандрия¹⁰, Бутринто¹¹, Кестрина¹² и Никополис¹³. В древността част от Епир се е наричал Акарнания. От царската кръв на тази провинция произлиза Александър Скандербег¹⁴, израсъл в двора на Големия турчин, но след това при случай избягал и причинил много грижи на тази огромна империя.

4. Гърция от античността е разделена на Пелопонес и Хелес¹⁵. Пелопонес, в древността наричан Егелия, Апия и Пелазгия,

днес се нарича Морея и представлява полуостров, т. е. земя почти като остров, която е свързана с континента само от един провлак, т. е. много тясна земя. Останалата е заобиколена с море и от древността е разделена на Сутиониум (с градове Сутион и Каринтус)¹⁶; Арголида (с градове Аргос и Неаполис)¹⁷; Ахайя или Елис (чийто главен град е Елис)¹⁸; Аркадия (чиито главни градове са Псосис и Аркоменуус)¹⁹. Тук извира реката Емаус или Еримантус и като се слива с потока Алфейус, се влива в залива на Аркадия. Също и реката Инахус извира от планината Партемиус и се влива в залива на Неаполис. Освен това Пелопонес има и една пета провинция на име Лакедемония или Лакония (чийто главен град е бил Лакедемон или Спарта, много известен в древността). Шестата провинция е Месена, в която се намира градът Метона, сега наричан Модон²⁰. Нишката земя, която свързва Пелопонес с континента, е била укрепена със стена от християните срещу турците, но турците разрушили стената и завзели цялата провинция. Хелес или Ахайя, втората провинция на Гърция, съдържа Атика, Мегарис, Беотия, Фокус, Регио Локрорум и Етолия. Атика, в която се намира прочутият град Атина, е по-известна от останалите. Мегарис е малка област, чийто главен град е Мегария²¹, където е бил роден Евклид. Беотия е много голяма област, наречена така по един вол, който повел натам Кадъм, построил Беотийската Тива, за разлика от девет други града на име Тива. Планините Термопили, които излизат от планините Акрокеравнии в Епир, разделят Гърция от запад на изток (както Апенините разделят Италия), а прочутите планини Отрис, Пелион и Оса са част от тях. В древността Авлида е била знаменит беотийски град, в който е била принесена в жертва дъщерята на Агамемнон Ифигения. Фокус е малка област, чиито градове са били Елатея и Делфи, разположен в подножието на планината Парнас и където се намира храмът на Аполон, но не в града, а върху една скала в планината, където извира фонтанът Касталия, свещен за музите, а наблизо е връхът Хеликон. Областта Локри е малка и главният град днес се нарича Лепанто. В древността в подножието на Парнас е живял народ, дошъл от Тракия и назоваван пиери; от него планината носи името Пнерийска планина, а музите се наричат пиериди. Дорида спада към областта Локри и главният ѝ град е Дорикум, откъдето идва дорийският диалект. Последната провинция на Хелес и на цяла Гърция е Етолия, разделена от Епир от реката Ахелонс, която тече от планината Пинд; главните ѝ градове са Навпактус, сега наричан Лепанто, в чийто залив християнската флота, командувана от Дон Хуан Австрийски, в наше време нанесе прочутия удар върху турската флота²². Другият град се нарича Халедон²³, откъдето идва халедонският глиган, възпят от поетите.

5. Петата провинция на Турция е Македония, в древността наричана Мигдония и Ематея, чийто главен град е Тесалоника, простирано наричан днес Салоника, и към чиито жители св.

Павел отправил своето послание. Планините на тази провинция Олимп, Пелион, Оса са прочути с легендите за гигантите, а за Атон се казва, че пробива облаците с върха си.

6. Долната част на Македония се нарича Тесалия или Емония, от сина на Емон (а както други казват, на Язон) Тесал. Главният град е Фарсалос, чиито поля са известни с победата на Цезар над Помпей²⁴.

7. Тракия има хубави градове, Тримонциум (в древността наричан Понерополис и Филипополис)²⁵, Адрианополис²⁶, както и главния град Константинополис (в древността наричан Бизанциум, сега Стамбол), разположен на Босфора в Тракия. В нея има прочути планини — Родопи, Мела и Измарус. При Пропонтида²⁷ е Тракийският Херсонес²⁸ (или шийка земя), който лежи върху Хелеспонта²⁹ и където се намират градовете Сесто³⁰ и Калиполис³¹.

8. Горна Мизия е разделена на три части: Рашка, Босна и Сърбия, а Долна Мизия — също на три: България, Валахия и Молдавия. В България реката Дунав започва да се нарича Истър и тя се влива в Евксинското море с четири големи и три по-малки канала.

9. Дакия или Трансилвания в миналото е била владяна от саксонците, които са построили седем града или крепости, откъдето провинцията носи името Септем-Кастренсис, простонародно Зибенбурген, и отдавна принадлежи на Унгарското кралство, но днес плаща данък на турците³².

10. Унгария се нарича така от народа хуни, в миналото е била наричана Долна Панония и по право принадлежи на германския император, но напоследък турците са покорили по-голямата ѝ част. Тя има много и укрепени градове като Дебрецинум³³; Варадинум³⁴; Сегединум (простонародно Сегет); Каструм (превзет от турците); Стригониум, простонародно Гран³⁵ (превзет от турците през 1543 г.); Алба Регалис (превзета по същото време); Квинквеклесие (седалището на епископа); Буда, разположена на Дунава (два или три пъти превземана от едната и от другата страна, в миналото седалището на краля), наричана простонародно Офен; и Пеща (разположена от другата страна на Дунава), простонародно наричана Нов офен. Унгарският народ не отстъпва на никого по сила и смелост, прилича на скитите по език и нрави.

11. Европейските острови в Йонийско море са следните: Коркира (простонародно Корфу), Кефалония и Заинтос (на латински Зазинтус, сега простонародно наричан Занте), и трите са подчинени на венецианците. Всички острови в Егейско море се подчиняват на турците. Те са безброй; между тях са Цикладите, които се наричат така, защото са скупчени в кръг. Главни между тях са Китнос, Кифнос (простонародно Сифано), Парус (сега наричан Парис и известен с мрамора си), Тенос (сега наричан Тенаса), Наксус, Андрос и главният от тях Делос, където са били родени Аполон и Диана. До тях се намират Спорадите, наречени

така, защото са разпръснати. Сред тях са Мелос, Лера, Никария, Егина и Лемнос (простонародно Сталемин, където легендата счита, че е бил хвърлен Вулкан). Остров Ибея³⁶, сега простонародно Негропонт, спада към Гърция и е отделен от континента на толкова малко разстояние, че едва ли може да се нарече остров; той е разположен близо до град Атина.

Турчинът владее голяма част от Азия, разделена на Мала Азия и на Голяма Азия. Мала Азия днес се нарича Натолия или Анатолия от една гръцка дума, която означава „изток“ и представлява нещо като провлак или къс земя, разположен между две морета, Евксинското на север и Средиземното на юг; на запад са Тракийският Босфор (който може да се преплува от вол), Пропонтида (разположена пред морето) и Хелеспонта и Егейско море, а от изток е оградена от реката Ефрат. Тази Мала Азия изцяло е подчинена на турчина и има 16 провинции: Витиния, Фотус, Пафлагония, Кападокия, Галатия, Фригия (Голяма и Малка), Мизия, Йония, Хария, Лидия, Памфилия, Лакаония, Ликия, Киликия, Малка Армения и Хомагена.

¹ Мулетар; който дава под наем коне, мулета и пр. товарни животни.

² Европейското название на гроша.

³ Вер. от „медине“ — град, селище.

⁴ Вер. от „хазине“ — хазна, съкровищница.

⁵ Оригиналът на *Хорацій*, Послания, 1, 5, 12, е: Quo milii fortunam, si non conceditur uti? — За какво ми е богатство, ако не мога да се възползвам от него?

⁶ Скордона, Скутари, Искендерие — Шкодра, Албания.

⁷ Драч — дн. Дуръс, Албания.

⁸ Дн. Вльора, Албания.

⁹ Не е известно по-късно селище с това име, но Химара е названието на прочутата планинска област в Епир, запазила известна независимост.

¹⁰ Неустановено.

¹¹ Гр. в Западен Епир, срещу о-в Корфу.

¹² Вер. Кесрие, Костур — дн. Кастория, Гърция.

¹³ Неустановено.

¹⁴ Георги Кастриоти Скендербег (1404—1468) — албански национален герой. Израснал като заложенник в двора на султана, през 1443 г. той избягва и като княз на Албания оглавява съпротивата срещу османците. Подкрепян от Венеция, той е обявен през 1457 г. от папата за водач на поредния антитурски кръстоносен поход. След смъртта му съпротивата секва. Прозвището Александър, Искендер, Скендер той получава в султанския двор.

¹⁵ Т. е. Елада.

¹⁶ Неустановени.

¹⁷ Дн. гр. Аргос и гр. Навплион, Гърция.

¹⁸ Дн. Палеополис в Северозападен Пелопонес.

¹⁹ Неустановени.

²⁰ Дн. Метони в Южен Пелопонес.

²¹ Дн. Мегара, в Атика.

²² Става дума за битката при Лепанто на 7 октомври 1571 г., при която съюзената флота на Свещената лига, командувана от Дон Хуан Австрийски (главно испански, венециански и папски кораби), нанася удар върху османската флота. Тази победа има преди всичко психологически резонанс, тъй ка-

то съюзниците не успяват да се възползват от успеха си и не постигат никакви реални придобивки.

²³ Неустановено.

²⁴ Битката при Фарсала, в която Цезар разбива войските на Помпей, е през 47 г. пр. н. е.

²⁵ Дн. Пловдив.

²⁶ Дн. гр. Едирне.

²⁷ Мраморно море.

²⁸ Херсонес (гръцки) — полуостров.

²⁹ Дарданелите.

³⁰ Сестос — град на Тракийския Херсонес, срещу Абидос, на най-тясното място на Хелеспонта.

³¹ Гр. Галиполи.

³² Трансилвания (Зибенбюрген, Седмоградско) е обявена за автономно княжество под османски сюзеренитет през 1541 г.

³³ Дн. гр. Дебрецен, Унгария.

³⁴ Гр. Варад, Надиварад, Унгария.

³⁵ Дн. гр. Естергом, Унгария.

³⁶ Евбея.

Превод и бележки Мария Тодорова